

تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۰۷/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۸/۲

بررسی رویکرد دانشگاه اسلامی در سیره رهبری امام خمینی (ره)

سید مهدی آقاپور^{۱*}

مختار حسینی سوخته‌سرای^۲

۱. استادیار دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. کارشناس علوم اجتماعی، تهران، تهران، ایران.

چکیده

از منظر رهبری امام خمینی (ره) دانشگاه کارخانه انسان‌سازی و مبدأ همه تحولات کشور و پرورش دانشجویان در دانشگاه‌ها بر اساس بینش اسلامی یکی از تأکیدات معمار بزرگ جمهوری اسلامی ایران بوده است. از دیدگاه امام (ره) توجه به دانشگاه از جهت نقش ویژه اجتماعی و سیاسی خود همواره از اهم امورات جامعه است. اصلاحات اجتماعی تابعی از اصلاحات دانشگاه و سمت‌گیری آن به سوی دانشگاه اسلامی است و این نهاد اجتماعی با سرنوشت انقلاب و اسلام پیوند ناگسستنی دارد. برای ایجاد دانشگاه اسلامی و تدوین علوم جدید بر اساس حقایق عالیه اسلامی در ابتدا باید متوجه برخی مبانی و محورها و یا اساساً امکان تأسیس علوم جدید در مراکز علمی باشیم. از منظر امام (ره) نه تنها علوم انسانی ارتباطی مستقیم با برخی مبانی و اصول اعتقادی و معنوی اسلام دارند، بلکه حتی علوم طبیعی و ریاضی نیز ریشه در همین مبانی ما بعدالطبیعی که در دو حوزه فلسفه و عرفان اسلامی

Email: aghapoue@ut.ac.ir

*. ایمیل نویسنده:

۴۷
مطالعات الگوی پیشرفت
اسلامی و ایرانی

بررسی رویکرد دانشگاه اسلامی در سیره رهبری امام خمینی (ره)
سید مهدی آقاپور، مختار حسینی سوخته‌سرای

مطرح می‌باشد دارد. بر مبنای نگرش و نوع رهبری امام (ره)، جهت‌گیری متولیان جامعه اسلامی باید متوجه اصلاح و شکل‌گیری دانشگاه اسلامی باشد، لذا در این رابطه شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوبات مهمی مبنی بر اصول حاکم بر دانشگاه اسلامی و راه‌کارهای اجرایی آن‌ها در ۱۰ ماده، ۶ شاخص، ۵۰ راهبرد و ۲۴۴ راه‌کار داشته است که مبین تأثیر عمیق سیره رهبری امام (ره) بر توجه نظام جمهوری اسلامی به جایگاه و نقش دانشگاه در هدایت جامعه می‌باشد.

مقاله حاضر سعی دارد دیدگاه‌های امام خمینی (ره) در مورد دانشگاه اسلامی و چگونگی اسلامی شدن آن را با روش تحلیلی و کتابخانه‌ای و با توجه به مؤلفه‌هایی چون ضرورت انقلاب فرهنگی و توجه عملی به رشد آن، رمز موفقیت و پرورش یافتگان دانشگاه اسلامی با استفاده از منابع معتبر ضمن بهره‌گیری از مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی مورد بررسی قرار داده و شاخص‌های کلی و کیفی را در این زمینه ترسیم نماید. و نگرش امام خمینی (ره) در زمینه دانشگاه اسلامی را با توجه به رویکردهای توصیفی، آرمان‌گرایانه، فلسفی و نهادگرایانه، مورد کنکاش و تجزیه و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: دانشگاه اسلامی، انقلاب فرهنگی، نقش اجتماعی و سیاسی، سیره امام خمینی (ره)، مصوبات شورای عالی.

اسلامی شدن دانشگاه‌ها به‌عنوان یک شاخص کیفی مهم در راستای توسعه، همه ابعاد فرهنگی و علمی و دینی دانشگاه‌ها محسوب می‌شود. اسلامی کردن دانشگاه‌ها یا حرکت به سوی اهداف آرمانی اسلام در دانشگاه‌ها حرکتی بنیادی به منظور بهبود همه جانبه جامعه و ساختار اجتماعی می‌باشد که از دغدغه‌های مهم و آرمان‌های تحقق نیافته امام خمینی (ره) بنیانگذار عظیم‌الشان ایران اسلامی بوده است که در بیانات رهبری معظم حضرت آیت الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) نیز تداوم یافته است و بر آن تأکید نموده‌اند.

این مقاله با توجه به بیانات امام خمینی (ره) در خصوص اسلامی شدن دانشگاه‌ها نگرش یافته است. نظر کلی معظم‌له این است که دانشگاه مبدأ همه تحولات و مقدرات یک کشور است، و دانشگاه است که یک کشور را اصلاح یا تباه می‌کند؛ و لذا متذکر می‌شوند که «ما باید دانشگاه اسلامی داشته باشیم.» بدین معنی که دانشگاه‌ها باید استقلال داشته باشند و وابسته به شرق و غرب نباشند. و این مسأله را به استادان و دانشجویان توجه می‌دهند که مبدا دانشگاه‌ها و درنهایت مملکت به‌دست اجانب و منفعت‌طلبان بیفتد. (موسوی، ۱۳۸۸)

امام خمینی (ره) برای دانشگاهیان و دانشجویان، پیام‌ها و سخنان مهمی بیان فرموده‌اند که اگر با دقت و از ابعاد گوناگون تجزیه و تحلیل شوند، راه نجات یک ملت و کشور در دنیا و آخرت مشخص و در صورت عمل به آن رهنمودها، تحولات اساسی در راستای توسعه و پیشرفت جامعه حاصل می‌شود.

در این مطالعه سعی شده است با ذکر برخی نگرش‌ها و مصوبات از جمله مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی افکار و گفتار آن امام همام برای علاقه‌مندان و

پیروان ایشان جمع‌آوری و جمع‌بندی شود تا ضمن بررسی و بازشناسی مجدد آن‌ها در راستای شناخت نقش و جایگاه دانشگاه اسلامی و اهمیت دستاوردهای آن در فرآیند پیشرفت جامعه و تحکیم نظام اجتماعی، این نگرش بنیادین و تحول‌آفرین به‌عنوان ملاک‌ها و معیارهای اساسی و تعیین‌کننده برای ارزیابی و بازنگری روند کنونی دانشگاه‌ها در صدر مسائل دانشگاهی قرار گیرد و افق آینده در این فرآیند انقلاب فرهنگی و تحول دانشگاهی بر همگان روشن گردد.

بیان مسأله

اسلامی شدن دانشگاه‌ها از راهبردهای اساسی نظام جمهوری اسلامی است که از بدو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی همواره مورد تأکید امام راحل(ره) و رهبری معظم انقلاب بوده است. این مسأله اساسی دارای شاخص‌ها و معیارها و عوامل مشخصی است که ویژگی‌ها و ساختار دانشگاه در چارچوب نظام مقدس جمهوری اسلامی را ترسیم می‌کند.

دانشگاه از دیدگاه امام خمینی(ره) آن‌قدر اهمیت دارد که اگر نقش واقعی خود را نداشته باشد، همه چیز مملکت از دست خواهد رفت. ایشان در جمله‌ای این اهمیت را گوشزد کرده‌اند: «اگر دانشگاه را ما سست بگیریم و از دست برود، همه چیزمان از دستمان رفته است.» بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که دانشگاه هم منشأ دردها و فسادهای موجود و هم منشأ اصلاح کشور است و بسته به این‌که دانشگاه‌ها، استادان و دانشجویان چه جهت‌گیری‌هایی داشته باشند، ثمرات آن نیز مشخص خواهد شد.

۵۰

مطالعات اکوئی پیشرفت
اسلامی و ایرانی

سال اول - شماره اول - پاییز ۱۳۹۱

یکی از مهمترین شاخص‌های اسلامی شدن دانشگاه‌ها جهت‌گیری صحیح علوم انسانی بر اساس علوم اسلامی، ضمن توجه به آخرین پیشرفت‌های علوم انسانی در مغرب زمین می‌باشد. متأسفانه عدم تحقق این امر اساسی بعد از وقوع انقلاب اسلامی به تدریج موجب ازدیاد فقر فرهنگی در زمینه علوم انسانی و تجربی جدید و در نتیجه باعث تشدید وابستگی فکری برخی از افراد دانشگاه دیده ایران به غرب گردید که این امر نیز تا کنون موجب ظهور برخی بحران‌های فکری، سیاسی و دانشگاهی در این سرزمین شده است و امروز بعد از تحقق نظام جمهوری اسلامی در این کشور با تهاجم و شبیخون فرهنگی غرب، هنوز هم دانشگاه‌های ایران عرصه تاخت و تاز اندیشه‌های غیر اسلامی و وارداتی می‌باشد. (باوند، ۱۳۸۸)

بر اساس این نگرش می‌توان گفت که موضع امام در باب دانشگاه دو جنبه دارد: یکی جنبه معرفتی آن که مبتنی بر نظام جهان‌شناسی عرفانی و دیگری جنبه سیاسی و اجتماعی آن که بر استقلال و عزت مسلمین معطوف است. جنبه نخست شأن توحیدی دانشگاه و دیگری مأموریت اجتماعی و شأن خلقی اوست. این جنبه خلقی باید در مسیر و جهت جنبه توحیدی باشد.

از دیگر تأکیدات امام راحل (ره) در باب اسلامی کردن دانشگاه، پیوند آن با حوزه‌های علمیه است. ایشان بر رابطه دوستانه و فعالانه بین نخبگان حوزه و دانشگاه بسیار تأکید کرده و پیوند این دو قشر را سبب محفوظ نگه‌داشتن نهضت و کشور می‌دانند.

استاد و دانشجو در دانشگاه اسلامی از تعهد و تخصص کافی به صورت مکمل برخوردار بوده و در جهت علم‌آموزی، تهذیب نفس و خدمت به جامعه از طریق به کارگیری علم و دانش و هدایت فکری و اجتماعی مردم عمل می‌کنند.

در مجموع مسأله این مطالعه به ویژگی‌های دانشگاه اسلامی از منظر امام خمینی (ره) و شاخص‌های کلی و کیفی آن اشاره دارد. این مقاله در پی پاسخ‌گویی به این سؤالات است که در سیره رهبری امام (ره) شاخص‌ها، معیارها، اهداف و رویکردها و دستاوردهای دانشگاه اسلامی چگونه تعریف می‌شوند و نقش و جایگاه آن در راستای پیشرفت جامعه و تحکیم نظام اجتماعی چیست؟

چارچوب نظری

امروزه دانشگاه مظهر تحول و نوآوری محسوب می‌شود و تأثیرات جدی و قابل تأملی بر جامعه می‌گذارد همچنان‌که خود بسیار تأثیر می‌پذیرد. در واقع دانشگاه منزوی از جامعه نیست و در حقیقت بسیاری از مسائل آن انعکاسی از دنیای در حال دگرگون ما می‌باشد. دانشگاه‌ها به‌عنوان شریان‌های اصلی گسترش علم و فرهنگ در جامعه همواره از ارزش و احترام خاصی برخوردار بوده‌اند، هم انسان‌ساز هستند و هم فرهنگ‌آفرین.

دانشگاه در جامعه یک واسطه نهادی است که با مجموعه شرایط فرهنگی و اجتماعی در تعامل است. مراکز علمی از روند تحولات اجتماعی و فرهنگی تأثیر می‌پذیرد و بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد و کارکردهایی چون ارتقای آگاهی‌های عمومی، نظم اجتماعی درونی مبتنی بر تعادل در نظام قشربندی اجتماعی، اجتماعی کردن افراد همسو با اهداف و ارزش‌ها، هماهنگ‌سازی خرده فرهنگ‌ها، تحکیم روابط قراردادی، تهیه فلسفه اجتماعی جامعه و نقد سیاست‌های عمومی سبب ایجاد نقش فعال آن در جامعه شده است. (ذاکر صالحی، ۱۳۸۲: ۱۱-۱۰) با این نگرش می‌توان گفت که تعامل دانشگاه و جامعه یک تعامل دوسویه در جهت رفع نیازها و تعالی بخشی است.

عوامل درون‌زا و برون‌زا در تغییر فضای دانشگاه‌ها و اسلامی شدن آن‌ها نقش بسیار مهمی داشته و تحول در نگرش به تعریف استاد، دانشجو و مدیر از نظر نوع رفتارها و بینش‌ها و چگونگی جهت‌گیری علمی و اجتماعی آنان در روند اسلامی شدن دانشگاه‌ها از اهمیت زیادی برخوردار است. (فرتوک‌زاده و بهداروند، ۱۳۸۲)

هدف‌های دانشگاه به‌عنوان یک نهاد مهم اجتماعی به ترتیب اولویت عبارت است از:

۱. گسترش مرزهای علم و دانش

۲. افزایش روحیه تحقیق و تتبع در جامعه

۳. تعلیم و تربیت عالی و ارتقاء فرهنگی جامعه

۴. شناخت نیازها و مشکلات مردم و مشارکت در رفع آن‌ها، کمک به دولت در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها

۵. آموزش و پرورش نیروهای انسانی متعهد و متخصص

سیره رهبری امام خمینی (ره) و جایگاه دانشگاه در آن

دیدگاه‌های امام خمینی (ره) در حوزه‌هایی همچون «تعلیم و تربیت، سیاست و حکومت» در کنار مشاهده آثار مثبت و منفی دانشگاه‌ها به‌عنوان تعیین‌کننده سرنوشت کشور متکی بر نظریه‌ای عمیق و کارآمد بوده است. بدین ترتیب تأکید ایشان بر اسلامی کردن دانشگاه‌ها، از یک‌سو مبتنی بر نظریه‌ای تاریخی در خصوص علل انحراف و ناکارآمدی نظام پیشین دانشگاهی ایران است و از سوی دیگر ریشه در دیدگاه‌های عام سیاسی، تربیتی و حکومتی ایشان دارد.

امام خمینی(ره) دانشگاه پیراسته از آثار منفی و دارای ویژگی‌هایی چون استقلال و عدم وابستگی فکری به قدرت‌های استعمارگر، توجه به تهذیب نفس و خودسازی معنوی علاوه بر کسب دانش و تخصص، اهمیت دادن به علم و تخصص در رشته‌های مورد نیاز کشور، توجه جدی به حفظ روحیه و آگاهی سیاسی و انقلابی در عین حال پرهیز از اختلافات جناحی در تربیت دانشجو و... را دانشگاه ملی و اسلامی دانسته و نقطه مقابل چنین دانشگاهی را دانشگاه استعماری می‌دانند. (آقاپور، ۱۳۸۷)

روش‌های اسلامی شدن دانشگاه‌ها

۱. رویکرد توصیفی

به دو شکل صورت‌گرا و معناگرا اشاره دارد که ضواهر شکلی و رفتاری را در کنار حالات اعتقادی و عبادی در ساختارها و فرآیند مدیریتی و اجرایی دانشگاه‌ها و در بین اقشار دانشگاهی مورد توجه قرار می‌دهد.

۲. رویکرد آرمان‌گرایانه

در این رویکرد ضمن ارائه یک مدل ۱۰ گامی برای ارتقاء سطح اسلامی شدن دانشگاه‌ها، ضمن این‌که به ابعادی نظیر غنیمت شمردن فرصت برای ایجاد فضای فرهنگی مناسب دانشگاه‌ها، شناخت اهداف، سازماندهی درونی و برونی، تشکیل شورای سیاست‌گذاری و رهبری دانشگاه و... می‌پردازد که نهادها و اقشار دانشگاهی برای تحقق آن مؤثر هستند.

این رویکرد با تعبیری نظیر اسلامی شدن دانشگاه‌ها از جنبه روبنایی و زیربنایی که همان تعبیری از رویکرد صورت‌گرایی و معناگرایی می‌باشد، استفاده می‌کند.

۳. رویکرد نهادگرایی

در این رویکرد اسلامی کردن دانشگاه‌ها در توان و قدرت یک گروه خاص نیست بلکه بایستی نهادهای مسئول مانند مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، حوزه‌های علمیه، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و... برای اسلامی کردن دانشگاه‌ها فعال شوند.

۴. رویکرد فلسفی

در این رویکرد چهار دیدگاه فلسفی دیدگاه تجددگرا (مدرنیته)، فرا نوگرا، روشنفکری دینی و سنت‌گرایی را از رهگذر نزاع سنت و تجدد مطرح می‌نمایند که ویژگی‌های دانشگاه اسلامی را در تعامل و فضای فکری دنیای معاصر بیان می‌کند. (آقاپور، ۱۳۸۷)

مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

شورای عالی انقلاب فرهنگی در جلسه ۴۵۹ مورخ ۱۳۷۸/۱۲/۲۴ به پیشنهاد وزارت فرهنگ و آموزش عالی تشکیل شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها را تصویب کرد:

«شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی بر اساس آیین‌نامه مصوب جلسه ۴۲۴ مورخ ۷۷/۵/۱۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی، طی جلساتی «اصول حاکم بر دانشگاه اسلامی» و «سیاست‌های راهبردی اسلامی شدن مراکز آموزشی» را را ذیل شش مؤلفه استاد، دانشجو، نظام برنامه‌ریزی فرهنگی، متون و برنامه‌ریزی درسی، نظام برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی و مدیریت تصویب کرده است. ملاحظه اصلی شورای اسلامی شدن در تدوین سیاست‌های راهبردی آن بوده است که سیاست‌ها به گونه‌ای طراحی و

تنظیم گردند که زمینه‌های تحقق دانشگاه اسلامی به شرحی که در متن «اصول حاکم بر دانشگاه اسلامی» آمده فراهم آید. (دانشگاه اسلامی، رسالت‌ها...، ۱۳۸۱)

در ذیل عملکرد شورای عالی انقلاب فرهنگی در قالب تصویب مصوبات را مشاهده می‌نمایید.

ماده	شاخص	راهبرد	راهکار
۱۰	۶	۵۰	۲۴۴

روش‌شناسی

مطالعه حاضر که به رصد اندیشه امام در باب اسلامی شدن دانشگاه‌ها و تجزیه و تحلیل آن می‌پردازد از روش اسنادی و با استفاده از کتب و اسناد و مدارک معتبر و مختلف در این زمینه تهیه شده است.

برای این منظور از مطالعه کتابخانه‌ای و روش تحلیلی و نظری، مطالعه آثار امام (ره) و منابع نظری مربوط به دانشگاه، اسناد و مدارک شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها، بررسی و مطالعه پژوهش‌ها، رساله‌های دانشگاهی، مقالات چاپ شده در مجلات علمی و پژوهشی موجود در این زمینه، ضمن طبقه‌بندی و تنظیم مطالب، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری شده است.

۵۶

مطالعات الگوی پیشرفت
اسلامی و ایرانی

سال اول ° شماره اول - پاییز ۱۳۹۱

یافته‌ها

مهمترین وظیفه دانشگاه در نظام اسلامی انسان‌سازی و تأمین نیروی انسانی متناسب با نظام جمهوری اسلامی می‌باشد. همان‌گونه که در بیانات امام راحل و رهبر معظم انقلاب تصریح شده است تحقق این هدف منوط به تغییر در ساختار دانشگاه و آموزش عالی می‌باشد. البته منظور این نیست که کاوش علمی به طریقی جدید ایجاد شود یا تجربه‌ها به صورت دیگر انجام شود و یا ظواهر اسلامی در آن رعایت شود، بلکه منظور حاکمیت بینش و منش اسلامی بر افراد آن دانشگاه است که بعد باطنی آن است و به قول امام خمینی (ره) نگاه باید نگاه توحیدی باشد. در جهت شناخت بهتر دانشگاه اسلامی نظرات امام راحل را از نظر گذرانده و رویکرد فکری او را پی می‌گیریم تا ان‌شاءالله چراغ راه ما در این بررسی و مطالعه باشد.

- دانشگاه و اهمیت آن

امام خمینی (ره) بیانات متعدد خویش با عبارات گوناگون این مطلب را متذکر شده‌اند که «دانشگاه، مبدأ همه تحولات است». هم‌چنین در مواردی دیگر با بکارگیری اصطلاحات «مقدرات» و «سرنوشت»، دانشگاه را منشأ این سرنوشت جامعه می‌دانند و آن را در رأس امور می‌خوانند؛ از جمله: «مقدرات این مملکت، دست این دانشگاهی‌هاست»، «از دانشگاه [است که] باید سرنوشت یک ملت تعیین شود» و «دانشگاه که رأس امور هست و تقدیرات یک کشوری، مقدرات یک کشوری بسته به وجود آن‌هاست، باید جدیت کنند که روی خودشان را از غرب و شرق برگردانند». (آقاپور، ۱۳۷۶)

- اسلامی شدن دانشگاه

بر اساس رویکرد امام خمینی (ره)، منشأ همه تحولات کشور، دانشگاه است با توجه به جهت‌گیری خاصی که در دانشگاه‌ها وجود دارد، و تحولات نیز در دو جهت صلاح یا فساد شکل می‌گیرد، باید در پی یافتن راهی باشیم که این تحولات در مسیر صلاح صورت پذیرد که اگر چنین کنیم، کشور خود را تا همیشه بیمه کرده‌ایم. چنان‌که امام خمینی (ره) می‌فرماید: «اساتید دانشگاه بدانند که اگر چنانچه دانشگاه را بسازند، کشورشان را بیمه کرده‌اند تا آخر». (آقاپور، ۱۳۸۷)

در این جا ضروری است به این سؤال پاسخ داده شود که این ساخت و اصلاح دانشگاه چگونه باید صورت گیرد و راه آن چیست؟ امام (ره) این مطلب را هم بدون پاسخ نگذاشته و راه آن را نشان داده‌اند. ایشان تنها راه را اسلامی شدن دانشگاه‌ها می‌دانند؛ و در این باره می‌فرمایند: «ما باید این مسأله را دنبال کنیم که دانشگاه اسلامی شود تا برای کشور ما مفید گردد» و نیز در جمله‌ای دیگر می‌فرمایند: «باید قبل از هر چیز دانشگاه اسلامی باشد. برای این که کشور هر چه صدمه خورده است، از کسانی بوده که اسلام را نمی‌شناخته‌اند». (موسوی، ۱۳۸۸)

۵۸

مطالعات الگوی پیشرفت
اسلامی و ایرانی

سال اول
شماره اول - پاییز ۱۳۹۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- جهت‌گیری صحیح علوم و علوم انسانی

از نظر بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، نه تنها علوم انسانی از فلسفه و عرفان تا علوم اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، هنر، موسیقی و ادبیات ارتباطی مستقیم با برخی مبانی و اصول اعتقادی و معنوی اسلام دارند بلکه حتی علوم طبیعی و ریاضی نیز ریشه در

همین مبانی مابعدالطبیعی که در دو علم شریف فلسفه و عرفان اسلامی مطرح می‌باشد، دارند(نه آن چنان که صرفاً در قرون وسطی و گذشته به آن توجه می‌گردید).

ایشان در پیامی دیگر برخلاف سنت گذشته حتی قائل به ارتباط میان فقه و سینما گشتند. چیزی که در نظر بسیاری امری اعجاب‌آور و بی‌سابقه می‌باشد و یا ایشان با طرح نقش عظیم زمان و مکان در اجتهاد و به دنبال آن با صدور فتاوی بزرگی در خصوص شطرنج، موسیقی و هنر خواستار تحولی جدید در عرصه نگاه سنتی و حوزوی حوزه‌های علمیه نسبت به مسائل مذکور و جدید بودند. از طرف دیگر، میان همه علوم انسانی و حتی علوم تجربی و طبیعی با برخی اصول مابعدالطبیعی و دینی و معنوی قائل به ارتباط می‌باشند لذا جا دارد تدوین کنندگان اندیشمند و متعهد اسلامی در عرصه‌ی طرح مواد علمی، آموزشی و پژوهشی با توجه به نکات مذکور به ایفای نقش بسیار بزرگ خود اقدام نموده و در تدوین مباحث علمی و دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران و بلکه جهان بشری موفق گردند.

امام خمینی (ره) می‌فرماید: «فرهنگ دانشگاه‌ها و مراکز غیر حوزه‌ای به صورتی است که به تجربه و لمس واقعیت‌ها بیشتر عادت کرده‌اند تا فرهنگ نظری و فلسفی، و باید با تلفیق این دو فرهنگ و کم کردن فاصله‌ها، حوزه و دانشگاه در هم ذوب شوند تا میدان برای گسترش و بسط معارف اسلام وسیع‌تر گردد.» (امام خمینی، ج ۱۶: ۲۵۶)

- توجه به توحید در بطن علوم

امام (ره) اگرچه برای کارهای انجام شده توسط دانشمندان و اساتید دانشگاه ارزش قائلند اما آن‌را کامل ندانسته و از آن به‌عنوان سطح و ظاهر آنچه که اسلام از دانشگاه‌ها می‌خواهد نام می‌برند و می‌فرمایند: «آن مقصدی که اسلام دارد این است که تمام این‌ها

مهیار بشود و به علوم الهی و توحید برگشت بکند.» (همان، ج ۵: ۳۳) در واقع منظور امام علم خاصی نیست بلکه تمامی علوم اعم از طبیعی و غیر طبیعی و... را مشمول این اصل می‌دانند و از دانشگاه این معنا را مطلوب می‌دانند و بر برگرداندن تمامی علوم به این سمت که هر علمی باید دارای جنبه الوهیت باشد یعنی انسان به هر آنچه می‌نگرد اعم از طبیعت و سایر موجودات خدا را در آن ببیند.

دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که در آن: بینش توحیدی بر تمامی شئون دانشگاه و تفکر و اندیشه دانشگاهیان حاکمیت دارد و علم‌آموزی به منزله یک عبادت در جهت ایجاد و تقویت این نگرش ایفای نقش می‌کند. (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

- تعهد و تهذیب

امام خمینی با اشاره به عامل تخصص و تعهد در کنار هم بسیار تأکید کرده و می‌فرماید: «دانشگاه باید مرکز درست کردن انسان باشد.» و باز می‌فرماید: «اگر دانشگاه واقعاً دانشگاه باشد و دانشگاه اسلامی باشد، یعنی در کنار تحصیلات، تهذیب هم در آن جا متحقق باشد، تعهد هم باشد، یک کشوری را این‌ها می‌توانند به سعادت برسانند.» امام (ره) با اشاره به این‌که دانشگاه باید انسان را رو به خدا ببرد و درس باید برای خدا خوانده شود صریحاً معتقد بودند که دانشگاه باید انسان درست کند و اگر انسان درست کرد مملکت خود را نجات می‌دهد. پس ملاحظه می‌شود که ایشان در این مجموعه بیانات ضمن اشاره به این‌که دانشگاه باید مرکز تربیت، انسان‌سازی و خداجویی باشد کسب تخصص را هم لازم می‌دانند و نپرداختن به چنین موضوعی را باعث نابودی

کشور ذکر می‌کنند و متخصص غیر متعهد و فاقد تربیت انسانی را به حال کشور مضر می‌دانند.

دانشگاه اسلامی دانشگاهی است که در آن: محیطی سرشار از معنویت و مکارم اخلاق به منظور رشد و تعالی فردی و تربیت صحیح و تزکیه و تعلیم نفوس ایجاد می‌شود و حیات و شخصیت معنوی و اخلاقی افراد اعتلا می‌یابد. (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

- وحدت حوزه و دانشگاه

امام خمینی (ره) همواره از وحدت حوزه و دانشگاه و اتحاد و یک‌رنگی میان این دو قشر تحصیل‌کرده یاد می‌کرد، و نسبت به توطئه‌ها هشدار می‌داد، ایشان می‌فرمود: «طلاب علوم دینی و دانشجویان با هم روابط دوستانه و فعالانه داشته باشند و بر اساس به دست آوردن استقلال و آزادی و خلع ید غاصبان از حقوق ملت در تمام ابعادش، به سایر طبقات ملت بپیوندند...». (امام خمینی، ج ۲: ۱۱۴)

فلسفه وجودی دانشگاه در کنار حوزه در گذشته، آن بوده است که نظام شاهنشاهی نمی‌خواست یا نمی‌توانسته از محصول حوزه در اداره امور جامعه استفاده کند اکنون با وجود نظام اسلامی تفکیک حوزه و دانشگاه در حد تفکیک دانشگاه‌های پزشکی و فنی مهندسی است و با این تحلیل لااقل دانشگاه علوم انسانی در عرض حوزه علمیه کاری عبث و بیهوده و غیر معقول است تا چه رسد به دانشکده‌های الهیات و حقوق در کنار حوزه علمیه و به‌طوری موازی با آن. (آقاپور، ۱۳۸۷)

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: «نظام اسلامی نیازمند آن است که اصل علم و فرهنگ و معرفت در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها هرچه بیشتر به هم نزدیک شوند و با یکدیگر همکاری کنند و هر یک دیگری را در جهت تکامل هر چه بیشتر یاری دهند.» (۱۳۷۷/۱۰/۱۵)

استاد و دانشجو

آگاهی دانشگاهیان از جایگاه خطیر خویش در جامعه و توجه علمی به مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی برای راهبری توده‌های مردم در مقابل سیاست‌های استعماری از مهمترین رهنمودهایی است که محور اندیشه‌های امام(ره) را در زمینه فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تشکیل می‌دهد. (آقاپور، ۱۳۸۷)

امام (ره) با بیان این دیدگاه که دانشگاه نباید محیط دغدغه‌های شخصی اساتید و دانشجویان باشد، دانشگاه را محلی می‌داند برای دغدغه‌های اجتماعی اندیشمندان و برای درک درد اقشار جامعه. همچنین می‌فرماید: «دانشگاهی که قوام آن به استاد و دانشجو است حقیقتاً پایه‌ای برای آینده کشور می‌شود.» (امام خمینی، ج ۲۶: ۶۶)

قانونمند کردن فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی استادان به منظور فراهم آوردن محیطی سالم و آزاد و مطمئن برای بحث و گفتگو و ارتقای اندیشه دینی و ایفای نقش مؤثر آنان. (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

تقویت روحیه آرمان‌گرایی، کمال‌جویی، نقادی، آزادگی، مشارکت‌جویی، حقیقت‌جویی و تشویق و تقویت احساس مسئولیت اجتماعی دانشجویان. (مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۷۷)

نتیجه‌گیری

رویکرد اسلامی شدن دانشگاه‌ها در نگرش حضرت امام خمینی (ره) شاخص‌های کلی و شاخص‌های کیفی در این زمینه را در بر می‌گیرد. شاخص‌های کلی اهمیت، ماهیت و جهت‌گیری دانشگاه اسلامی را ترسیم می‌کند و شاخص‌های کیفی، نقش دانشگاه، ویژگی استادان و دانشجویان، ارتباط دانشگاه با جامعه، وحدت حوزه و دانشگاه، محتوای علوم به ویژه علوم انسانی و نظایر آن‌ها را بیان می‌دارد. رویکرد اسلامی شدن در اندیشه امام (ره) رویکردهای فلسفی، توصیفی، آرمان‌گرایانه و رویکرد نهادگرایی را به نحوی در خود داشته و رویکردی جامع به شمار می‌آید.

از بیانات امام (ره) می‌توان به این نتیجه رسید که «خود را یافتن» و «متکی به خود بودن» باید در دو جهت مختلف، اما در کنار هم در دانشگاه‌ها جامه عمل بپوشد. یکی از این دو جهت، دانشمند و متخصص شدن افراد و تهیه و توسعه ابزارهای رسیدن به این مرحله است؛ و جهت دیگر، ساخته شدن افراد از حیث معنوی و انسانی است. این دو جهت، به‌خوبی و صراحت در بیانات مختلف امام (ره) قابل تشخیص است.

از منظر امام (ره)، «موانع» رشد و استقلال دانشگاه‌ها و اتکا به خود و خودکفایی، نفوذ آن دسته از افکار غربی و شرقی است که باعث می‌شوند ملت‌ها، به‌ویژه روشنفکران و دانشگاهیان، به دنباله‌روی از آن افکار و بیگانگی از خود و در نتیجه تسلیم در برابر خواسته‌ها و منافع بیگانگان کشانده شوند و هدف این است که آن افکار را بر اقتصاد، فرهنگ و سیاست ما مسلط کنند و ما را از خویشتن خویش و استقلال و خوداتکایی خالی سازند تا همواره چشممان در پی آن‌ها باشد و اهداف و آمال و آرزوهایمان را در وجود آن‌ها و در تسلط و رهبری آن‌ها بر خود جستجو کنیم.

رسوخ چنین افکاری در فضای روشنفکری و دانشگاهی، زمینه انحراف دانشگاه‌ها را فراهم می‌آورد و باعث تشنج و ناآرامی‌ها در دانشگاه‌ها و ناهنجاری‌های فکری در جامعه می‌شود، خاصه آن‌که چنین افکاری با نقاب آزادی‌خواهی و تجددگرایی مطرح می‌شوند و در ارزش‌های اسلامی، فرهنگی و اصولی ملت به اشکال گوناگون تزلزل و تخریب ایجاد می‌کنند.

لازمه اسلامی شدن دانشگاه‌ها با توجه به آموزه‌های امام عظیم‌الشأن در گرو توجه همه جانبه به تمامی علوم و رشته‌های علمی مختلف به‌ویژه علوم انسانی در کنار تربیت صحیح دانشجویان با بهره‌مندی از اساتید لایق و انقلابی و لزوم توجه جدی‌تر به بحث الوهیت، توحید و خداشناسی در مضامین و محتوای دروس دانشگاه‌ها می‌باشد که این مهم از طریق همکاری همه جانبه کلیه نهادهای ذی‌ربط و دستگاه‌های مسئول چون مجلس شورای اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، حوزه‌های علمیه و مراکز آموزش عالی می‌باشد.

البته تحقق سخن حضرت امام (ره) مبنی بر لزوم بازگشت همه علوم به علم شریف توحید نیازمند تحقق انقلاب فرهنگی عمیقی است که تاکنون در عرصه دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی به‌طور کامل تحقق نیافته است زیرا در فرآیند آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها که می‌بایست تاکنون برای تدوین چارچوب و تعریف دقیقی از نگرش اسلام در خصوص جهان‌بینی فلسفی متناسب با تفکر و تمدن معاصر جهان برای هدایت کلیه علوم و دانش و فنی جهت‌گیری می‌نمود، اهتمام لازم مشاهده نگردید. در چنین خلأ و فقر فلسفی و فرهنگی، برخی از نظریه‌ها و رویکردهای علوم اجتماعی، اقتصادی و سیاسی که فاقد فهم عمیق نسبت به مبانی فلسفی برای ایجاد چارچوب مورد نیاز انقلاب فرهنگی در این سرزمین اسلامی می‌باشند، تحت تأثیر مکاتب اجتماعی و سیاسی بیگانه با طرفداری از بینش و فرهنگ علوم انسانی غرب،

مروج غرب- گرای و فرهنگ و علم و فلسفه‌های مادی بوده و روند اسلامی شدن دانشگاهی را به چالش می‌کشد. چنان‌که مقام معظم رهبری (مدظله العالی) می‌فرماید: «آنچه باید بشود نشده است، یعنی هنوز دانشگاه، اسلامی نشده است. دانشگاه این کشور را اسلامی کنید این یک تحول بنیادین است.» (۱۳۷۵/۲/۲۹)

با توجه به جامع بودن اندیشه امام (ره) در زمینه رویکرد دانشگاه اسلامی و توجه به شاخص‌های کلی و کیفی به همراه تلفیق رویکردهای فلسفی، آرمان‌گرایانه، توصیفی و نهادگرا از منظر امام (ره)، و از طرف دیگر، سیاست‌گذاری و تصویب راهبردها و راه‌کارهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها در شورای عالی انقلاب فرهنگی، شایسته است مدیران دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی اعم از دولتی و غیر دولتی، آزاد اسلامی و پیام نور، موضوع اسلامی شدن دانشگاه‌ها را سرلوحه کار خود قرار داده و تمامی تلاش خود را برای تحقق این رهنمودها و سیاست‌ها و مصوبات به‌کار گیرند تا دانشگاه‌ها براساس اندیشه امام (ره) تا جایگاه انسان‌سازی و مبدأ تحولات جامعه ارتقاء یابند.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌ها و نتایج این مطالعه مبتنی بر چارچوب نظری و نگرش امام راحل (ره) برخی از مهمترین راهبردهای اسلامی شدن دانشگاه‌ها که بر اساس همان رهنمودهای جهت‌بخش امام (ره) در شورای عالی انقلاب فرهنگی و شورای اسلامی شدن دانشگاه‌ها تصویب شد، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. فراهم آوردن زمینه‌های مساعد قانونی و اجرایی برای جذب و گزینش استادان شایسته از نظر علم، ایمان، تقوا، تعهد و آگاهی و پای‌بندی به مبانی و آرمان‌های نظام ج.ا.ا.

۲. برنامه‌ریزی به منظور توأم ساختن فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی اعضای هیئت علمی با نقش تربیتی و اخلاقی آنان در مراکز آموزشی و سطح جامعه.

۳. ارتقاء سطح دانش و بینش سیاسی و اجتماعی دانشجویان و تجهیز آنان با توانایی‌ها و قابلیت‌های مورد نیاز برای تحلیل مسائل جامعه و جهان در جهت تحقق آرمان‌های اسلامی.

۴. حل مشکلات اجتماعی و معیشتی دانشجویان به منظور فراهم آوردن بستر لازم برای فعالیت‌های علمی، فرهنگی و دینی آنان.

۵. توجه به مبانی اسلامی در تدوین نظام برنامه‌ریزی فرهنگی با نظام برنامه‌ریزی درسی، آموزشی، پژوهشی و مدیریت.

۶. رعایت ویژگی‌های معماری اسلامی و ملی در طراحی فضاهای کالبدی دانشگاه‌ها.

۷. توجه و هماهنگی و همسویی علم و دین در بینش اسلامی در طراحی و تدوین برنامه‌های آموزشی و پژوهشی.

۸. طراحی و تدوین متون و برنامه‌های درسی بر اساس مبانی اسلامی به ویژه در رشته‌های علوم انسانی.

۹. نظارت و ارزیابی هدفمند و مستمر به منظور تقویت ابعاد علمی و اسلامی مدیریت مراکز آموزشی و علمی.

منابع

۱. آقابور، سید مهدی (۱۳۸۷). *طرح ارزیابی فرهنگی، سیاسی و دینی دانشگاه‌ها*. شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲. _____ (۱۳۷۵). «کنکاشی در جایگاه و نقش استاد و دانشجو در *جامعه از دیدگاه امام خمینی (ره)*»، دانشگاه تهران، نشریه روابط عمومی.
۳. احمدی فشارکی، حسنعلی (۱۳۷۶). *دانشگاه و دانشگاهیان از دیدگاه امام (ره)*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴. باوند، نعمت الله (۱۳۸۸). «*اسلامی شدن در نگاه امام خمینی (ره)*». تهران، خبرگزاری فارس.
۵. خمینی، روح الله (۱۳۷۶). *مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۶. _____ (۱۳۷۳). *صحیفه نور*، تهران، سازمان مدارک فرهنگی.
۷. دبیرخانه شورای اسلامی شدن مراکز آموزشی (۱۳۸۱). «*دانشگاه اسلامی رسالت‌ها، اصول و راهبردها*»، تهران.
۸. فروتک زاده، محمدزاده؛ محمدمهدی بهداروند (۱۳۸۲). «*شاراتی در باب اسلامی شدن دانشگاه‌ها*»، قم، صبح صادق.

۹. قورچیان، نادرقلی و همکاران (۱۳۸۳). *دایره المعارف آموزش عالی*، تهران، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.

۱۰. موسوی، سید فضل الله (۱۳۸۸)، «*دانشگاه از دیدگاه امام خمینی*»، تهران، راسخون.

11. www.jamejamonline.ir

12. www.hawzah.net

۶۸
مطالعات الگوی پیشرفت
اسلامی و ایرانی

سال اول ° شماره اول - پاییز ۱۳۹۱